

הקמת הפועל

חתר לכונן ספורט של פועלים שתכליתו להדגיש את העממיות ואת ההמוניות ולטפח את הענפים ואת שיטות האימון המכוונים לפועל ולא ל"מקצוען". אגודת הספורט של הפועלים נתפסה גם כגורם בעל כוח הממלא תפקיד חינוכי, ועל כן ראו בה מכשיר בידי מעמד העובדים להשגת מטרותיו החברתיות והפוליטיות. בשנת 1927, כשנה לאחר הקמתה, הצטרפה אגודת הפועל ל"סאס"י.

לכאורה, הקמת הפועל עלתה בקנה אחד עם יעדיה של ההסתדרות הכללית. השאיפה למלא את צרכיה של אגודת הפועל הייתה אמורה לכלול גם את צרכיה הספורטיביים. אולם הקמת הפועל לא הייתה יוזמה של הנהגת ההסתדרות, אלא של חברים "מן השורה". חברי הוועד הפועל היו חסרי זיקה לספורט, ואימצו לחיקם כמעט על כורחם את העולל שלא הם הולידו. תהליך הקמת הפועל החל באמצע 1923. ההתאגדות נוסדה במאי 1926, ולאגודת הפועל שהוקמה בחיפה היה מקום מרכזי בתהליך זה.

ייסודו של קלוב הפועל בחיפה

על רקע מעמדה החזק של תנועת הפועלים בחיפה, אין זה מפתיע שדווקא בעיר זו החל להתפתח התהליך שהביא להקמת אגודת הפועל. מועצת הפועלים בחיפה כוננה בעיר מערכת ארגונית ריכוזית שבאה לידי ביטוי בכל תחומי החיים, כגון: דיוור, כלכלה, בריאות ופעילות תרבותית. מערכת זו נהנתה מתמיכת רוב הפועלים בעיר, והעניקה עוצמה רבה למוסדות ההסתדרות בחיפה. הקמת הפועל בחיפה הייתה חלק מתהליך ריכוזי זה. רציפות קיומו של סניף הפועל בחיפה, בהשוואה להפועל בתל-אביב, מוסברת אפוא, בין היתר, בהימצאותו של קשר הדדי הדוק, שנוצר מלכתחילה בין מייסדי הפועל לבין מועצת הפועלים בעיר.

לדברי יהושע שרפשטיין, אחד ממקימיו של קלוב הפועל בחיפה, היוזמה הראשונה להקמתו הייתה של קבוצות שונות של חלוצים, שפנו למנהל בית העולים בדרישה לרכישת כדור, במטרה להקים קבוצת כדורגל. הם הופנו למכבי, והואיל ולדבריהם "לא מצאו את האגודה", החליטו לפעול לבד.

"כינוסנו ספורטאים יודעי מלאכת הכדורגל ובראשם אליעזר גרוסמן, יעקב שטרומינגר, יהושע שרפשטיין, מאיר וינשטיין, שבתאי ספיבק מקבוצת "החוצב", וכן יעקב בראייר, מאיר דגני, צבי אמיץ-לב, אריה אבני, משה

תנאים שנוצרו בארץ ישראל ובאירופה בשלהי העלייה השלישית ובמהלך העלייה הרביעית הם שהביאו להקמתה של אגודת ספורט נפרדת לפועלים. הקיטוב הפוליטי ביישוב היהודי החרף עם התפתחותו של "המחנה האזרחי". אמנם הסתדרות מכבי לא זיהתה עצמה עם מחנה זה, אך כיוון שהספורט נתפס בעיני הפועלים כפעילות "בורגנית" זוהתה מכבי עם ה"מחנה האזרחי". המחלוקת בין הפועלים לבין בני האיכרים בתוך מכבי, שהחלה כבר בתקופת העלייה השנייה, קיבלה משנה תוקף, ובקרב הפועלים שררה התחושה כי אין עוד מקום לפעילות על-מעמדית בתוך מכבי. כפי שנראה להלן, אנשי מכבי התנגדו לעמדה זו ונאבקו בה. ההזדהות המאוחרת יותר של הסתדרות מכבי עם החוגים האזרחיים נעשתה אפוא על כורחה.

המשברים הכלכליים עם סיום העלייה השלישית (1923) ובימי העלייה הרביעית (החל בשלהי 1926) תרמו אף הם להתפתחותה של התאגדות הפועל. המשברים הביאו לאבטלה ולפנאי מאונס, וזה נוצל על-ידי הפועלים לפעילות ספורטיבית ובמרכזה משחק הכדורגל, שנעשה פופולארי לאחר הכיבוש הבריטי של ארץ-ישראל. ראוי לציין כי בשונה מצעירי העלייה השנייה, רבים מאנשי העלייה השלישית והרביעית היו בעלי רקע ספורטיבי קודם, שכן לאחר מלחמת העולם הראשונה החל להתפתח ספורט יהודי בפולין.

בשנים אלה צמח באירופה גם ספורט הפועלים הבין-לאומי. בשנת 1921 הוקם בשווייץ ה"סאס"י, האינטרנציונל הסוציאליסטי של ספורט הפועלים. ארגון זה ריכז סביבו מיליוני פועלים ספורטאים וראה עצמו כתחליף לתנועה האולימפית. במסגרתו טופחה אידיאולוגיה של ספורט עולים ייחודי ששם למטרה לשמור על בריאותו של העובד, ושלל את הספורט הכללי שנתפס כבורגני על כל מכלול הערכים השליליים הגלומים במושג זה. הארגון

בעיותיו של הקלוב בחיפה בראשית דרכו

על המשך התפתחותו של הקלוב החיפאי ניתן ללמוד מהפרוטוקולים של הקלוב שנשתמרו בידינו. אלה מהווים מקור ראשוני חשוב למכלול הבעיות שעמן התמודד קלוב הפועל בראשית דרכו, ולהלן נדון במרכזיות שבהן:

ארגון

הקלוב נוהל בידי ועד של חמישה חברים, שנבחרו באספה הכללית שהתכנסה אחת לחצי שנה. בשיאו נמנו בקלוב כמאה חברים, והחשובים שבהם היו: שרפשטיין, יוסף גרוספלד ויאיר אהרונזון.

המחלקה המרכזית בקלוב הייתה זו של הכדורגל ונמנו בה שלוש קבוצות. התפתחותו של הקלוב הביאה להקמת מחלקות נוספות - שחמט, אתלטיקה והתעמלות. לא הוקמה מחלקה מיוחדת של סדרנים, והללו נתמנו לכל אירוע מתוך חברי הקלוב. הקלוב סבל ממצוקה כלכלית. עיקר הכנסתו (המועטה) באה מדמי הכניסה למשחקי הכדורגל, והשאר מדמי החבר ומכרטיסי הכניסה לנשפים. זאת ועוד, הקלוב קיבל סיוע מועט מוועדת התרבות של ההסתדרות. הקלוב סבל אף ממחסור באמצעים לקיום פעילותו השוטפת. חסרו אולם להתעמלות, מגרש כדורגל ואתלטיקה ומעמלים מתאימים. הפעילות בתחום ההתעמלות התקיימה באולם בית-הספר הריאלי, ולאחר מאמץ רב נרכש מגרש כדורגל במושבה הגרמנית ששיפר את המצב הספורטיבי, אך העמיק את הגירעון התקציבי.

ומאיר שטרוך, שהצטרפו אלינו מקבוצת הבנאים "אחוזה". גם קבוצת הבנאים א' ו-ב' שלחו לנו שליחים - את יוסף גרוספלד ודוניה צבי: ו"בחרות העמק" - את דב ביביצקוב. באו גם בודדים... השגנו כדור ישן והתחלנו באימונים... "בחדש מארס 1924 רבו החברים והתחלנו לצאת למרחב, ולפנות אל הסתדרות העובדים, שתקבלנו תחת חסותה. ביום ו', 24 באפריל 1924 נקראה האספה המייסדת בשכונת שדליה במחנה "אחוזה" (כיום רחוב שפירא). באסיפה השתתפו שלושים וחמישה חברים וחברה אחת."

כותב טורים אלה (יהושע שרפשטיין) הציעתכנית, והאסיפה ניאותה לאשר אותה. לפי ההצעה, נקרא שם האגודה - הפועל. "ציור עם סמל הפועל היה מוכן בכיסי. סמל זה שימש אותנו, עד שהוחלף בשנת 1928 בסמל הנוכחי".

עדותו של שרפשטיין מצאה חיזוק בעדויות נוספות, השונות אמנם בחלק מפרטיהן, אך התמונה הכוללת המצטיירת בהן דומה: נוצרה התארגנות מוקדמת של הפועלים כדי להקים קבוצת כדורגל.

התהליך הוביל להקמת קלוב הפועל בחיפה ב-24 באפריל 1924. מועצת פועלי חיפה אימצה את הקלוב החדש תחת חסותה, וב-1 במאי 1924 נערכה ההופעה הפומבית הראשונה של קבוצת הכדורגל, שניצחה את קבוצת פועלי הרכבת בתוצאה 1:3.

אי הצטרפותם של פועלי הרכבת להפועל ההסתדרותית בשלב הזה עלתה בקנה אחד עם מעמדה של ההסתדרות פועלי הרכבת בחיפה: הייתה זו קבוצה אופוזיציונית, שנמנו בה מספר רב של פועלים ערביים אשר הושפעו מהפרקציה הקומוניסטית, ורוב חבריה לא שילמו מסי ההסתדרות.

שחקני הפועל חיפה כסדרנים בכנס הסתדרות בשנת 1924 בטכניון

היחסים עם מכבי

הקמתה של אגודת ספורט חדשה בחיפה הצריכה הגדרה ברורה של מהות היחסים בינה לבין הסתדרות מכבי, שהייתה הסתדרות הספורט הכללית הגדולה והיחידה בארץ-ישראל, וראתה עצמה כהסתדרות נייטרלית המכוונת לכל. הבעיה המרכזית של האגודה החדשה הייתה כיצד להשתלב במסגרת מכבי ועם זאת לשמור על המסגרת הייחודית של הפועל. הייתה זו במידה רבה בעיה של מקור סמכות: קלוב הפועל היה כפוף ארגונית למועצת הפועלים בחיפה, והיה קושי להשתייך בעת ובעונה אחת גם למסגרת אחרת, שאין לה כל קשר להסתדרות הכללית. רוב בכירי האגודה רצו מלכתחילה ליהנות משני העולמות: גם לשמור על המסגרת הייחודית של הפועל, אך גם להשתלב במסגרת אוטונומית בתוך מכבי.

בעיה נוספת התעוררה בנוגע למערכת היחסים עם סניף מכבי בחיפה: הצטרפות הפועל בחיפה להסתדרות מכבי העלתה את שאלת הזיקה בין שתי אגודות מאותה עיר, השייכות לאותו מרכז.

לאחר דיון ממושך באסיפה של חברי קלוב הפועל בחיפה, שהתקיימה ב-28 בנובמבר 1924, הוחלט כי יש להצטרף להסתדרות מכבי כאגודה מיוחדת. ברם, בהזדמנויות שונות הושמעו דברי ביקורת נגד ההצטרפות, והטיעונים העיקריים היו שהקשר עם מכבי לא הניב כל תוצאה מעשית מלבד "חילופי מכתבים". בנוסף, נטען שהקשר אינו מונע סכסוכים עם קלוב מכבי חיפה, והוא מכביד על היחסים עם מועצת הפועלים. למרות ביקורת זו לא התנתק קלוב הפועל בחיפה מהסתדרות מכבי. תקנון הקלוב נשלח לאישור למרכז מכבי, וכרטיסי החבר שניתנו היו תחת הכותרת "קלוב הפועל ספורטיבי", ענף של ההסתדרות העולמית מכבי.

באשר לסניף מכבי בחיפה, הבעיה הייתה סבוכה יותר, שכן בחיפה התקיימה ליגה עירונית לכדורגל, וקלוב הפועל ביקש להשתתף בה. בקשתו נדחתה מנימוקים פורמאליים: סדר המשחקים כבר נקבע, וגם לא היה בנמצא מגרש מתאים עבור הקבוצה. עם זאת, קבוצת מכבי ביקשה לחזק את שורותיה בשחקנים מהפועל, ושחקנים מקלוב הפועל השתתפו מדי פעם במשחקי קבוצת מכבי, דבר שעורר התנגדות מצד אנשי ועד הפועל.

ב-26 בינואר 1925 התקיימה ישיבה משותפת של נציגי מכבי והפועל בחיפה לשם פתרון הבעיה, ומן הדיון שהתנהל בה ניתן ללמוד על מהות חילוקי הדעות: אנשי מכבי בחיפה לא הסכימו לקיומם של שני סניפים השייכים לאותו המרכז בעיר, וקבלו על המימד המעמדי של הפועל המנוגד למהותה של מכבי. אנשי הפועל נמנעו מוויכוח אידיאולוגי ונאחזו בהיבט הפורמאלי: לדבריהם, קלוב הפועל הוא חלק ממכבי. הסתדרות מכבי קיבלה את האוטונומיה של הפועל בתוכה, והוחלט כי יש למצוא פתרון במצב הנתון. כיוון שלא נשתמרו הפרוטוקולים של קלוב הפועל מהחודשים פברואר-יולי 1925, קשה לעקוב אחר התפתחות מערכת היחסים. בניסן תרפ"ה (אפריל 1925) הופיעה

בביטאון מכבי ידיעה על קלוב הפועל בחיפה, ועצם פרסומה מלמד שהקלוב נחשב אז עדיין לחלק ממכבי. אין עוררין על כך שבמחצית הראשונה של 1925 חלה החרפה ביחסים עם מכבי. הליגה החיפאית הושעתה על-ידי הבריטים "מפאת הקטטות והסכסוכים", ומישיבת הוועד הפועל ב-8 ביולי 1925 ניתן ללמוד על הפסקת הפעילות של סניף מכבי בחיפה. המועצה בעפולה, שתידון להלן, היא שהביאה להפרדתו של קלוב הפועל בחיפה מהסתדרות מכבי.

הפגישה בעפולה

במקביל לקלוב בחיפה התפתחו גם בעמק אגודות הספורט של הפועלים, אך אין בידינו אלא מידע מועט עליהן. הקלוב החיפאי יצר קשר עם קבוצות הפועלים בעמק, והוועד החליט לשלוח למפגש עמן את חברי המועצה, יהושע שרפשטיין ו'יצחקי. בישיבת הוועד הפועל בחיפה ב-7 באוגוסט 1925 מסר שרפשטיין דיווח מלא על הפגישה בעפולה. הפגישה נערכה ביום שבת, ונכחו בה שישה נציגים: דב פרסיץ ודב סוירסקי מעפולה, מרדכי אטרמן ויצחק הר-צבי, שייצגו את קבוצות הכדורגל מקיבוצי "השומר הצעיר, מ.ס.ס.ר.", 'השומר הצעיר ב', כפר-ילדים (גבעת המורה), קיבוץ ברנר (תל-עדש), קבוצה ספורטיבית ממרחביה, גדוד העבודה מתל-יוסף, ויצחקי ושרפשטיין, נציג קלוב הפועל בחיפה.

מיקום הפגישה אינו מפתיע. עפולה הוקמה באותן שנים ותוכננה להיות מרכז עירוני מודרני, ופעילות הבנייה הנרחבת במקום הפכה אותו למרכז של קבוצות הפועלים בעמק.

שני נושאים מרכזיים נידונו בפגישה בעפולה: היחס למכבי וההיערכות לקראת הקמת ההתאגדות הארצית של הפועל.

באופן רשמי היה עדיין קלוב הפועל החיפאי חלק ממכבי, גם אם לא היה לכך כל ביטוי מעשי. בקיץ 1925 הייתה העלייה הרביעית בשיאה, וניכרו כבר אותותיו של הקיטוב המעמדי ביישוב.

בדיוני הקונגרס הציוני הארבעה עשר שהתכנס בווינה באוגוסט 1925, החודש שבו התקיימה הפגישה בעפולה, עלתה לראשונה כנושא מרכזי סוגיית היחסים הפנימיים ביישוב.

הלכי הרוח ביישוב ובתנועה הציונית השתקפו אף בפגישה בעפולה, ומשתתפיה ניסו לחדד את ההבדלים בינם לבין מכבי. המימד האידיאולוגי והמעמדי לבש הפעם צורה ברורה יותר מאשר בוויכוחים שהתקיימו בעניין זה חודשים אחדים לפני כן בחיפה. ביטוי לכך ניתן למצוא בדבריו של שרפשטיין שעמד על ההבדלים החברתיים והמעמדיים ביישוב, וטען כי במשך הזמן יתפתח ייחודו של ספורט הפועלים. פרסיץ הצביע על קיומו של ייחוד זה כבר בהווה שבא לידי ביטוי בצרכים הנובעים מאורח חייו ומאופי עבודתו של הפועל.

בפגישה נדונה, כאמור, גם הקמת אגודה ארצית של

קבוצת הכדורגל של הפועל חיפה בשנת 1924

עליה בפגישה בעפולה. קרוב לוודאי שהמשתתפים הושפעו מתהליך הקמתה של מכבי העולמית ארבע שנים לפני כן: גם שם נוצלה במת הקונגרס הציוני בקרלסבר לחגיגת ספורט ולהקמת ההסתדרות.

בחדש אוקטובר 1925 היה הקלוב בחיפה עסוק בחנוכת מגרשו החדש במושבה הגרמנית. חנוכת המגרש הייתה אמורה להיות האירוע המרכזי של נציגי הפועלים מכל רחבי הארץ וצעד חשוב לקראת הקמת אגודה ארצית. אולם ציפיות אלה נכזבו נוכח ההשתתפות המועטה באירוע. אף על פי כן הייתה חנוכת המגרש אמצעי להידוק הקשר עם ההסתדרות. רכישת המגרש הייתה כרוכה בהוצאות רבות, וקלוב הפועל נזקק לעזרת ההסתדרות. בידיעה שנתפרסמה בעניין זה ב"דבר" הודגשו "העזרה הכספית של ועדת התרבות" ו"יחסה המעודד" של מועצת הפועלים.

לראשונה התייחס גם "דבר" ליוזמה של חיפה ל"ארגון קלובים ספורטיביים בכל רחבי הארץ ולאיחודם להסתדרות ספורטיבית אחת", הסתדרות שתהיה "בת נאמנה להסתדרות העובדים הכללית".

כעבור מספר ימים, בט"ו בחשוון תרפ"ו (2 בנובמבר 1925), כתב דוד בן-גוריון מכתב, ובו הוענקה לראשונה הכרה מטעם המוסדות המרכזיים של ההסתדרות בפעילות שנעשתה עד אותה עת בהפועל. בין היתר, נאמר במכתב: "הנחתם יסוד למפעל חשוב ורב ערך של ציבור הפועלים הראוי לתמיכת ההסתדרות ולהשתתפות כל הציבור שלנו,

הפועל. יצחקי הציע לאחד את הקבוצות הקיימות בצפון ולכנותן בשם הפועל, ולשייכן לשני מחוזות- האחד יכלול את העמק והגליל והאחר את חיפה והשומרון. כל מחוז יקיים ליגה לכדורגל ויומלץ לקבוצות הקיימות לעסוק אף באתלטיקה ובהתעמלות. יצחקי הציע עוד לבחור ועדה מכינה שתבוא בדברים עם כל הקבוצות בארץ, במטרה לאפשר כינוס מועצה מייסדת של אגודת הפועל הארצית בתקופת החגים.

שרפשטיין קרא לפרסם את דבר הפגישה בעיתונות הארצית על מנת שתזכה להד אצל קבוצות הפועלים בארץ, ופרסיץ העלה רעיון לערוך חגיגה ספורטיבית של פועלי הצפון לצורכי התעמולה.

בפגישה בעפולה הוצגה לראשונה בפומבית תכנית להתנתקות ממכבי. ב-17 באוגוסט 1925 נערכה האסיפה הכללית של מכבי בווינה, ובעקבותיה עמדו להיערך תחרויות שכונו בשם "אולימפיאדה עברית". בפגישה בעפולה הציע יצחקי לשלוח ברכה לאירוע, אך שאר החברים דחו הצעה זו.

הניסיון הראשון להקמת אגודה ארצית

בראש השנה תרפ"ו (20 בספטמבר 1925) נפגשו שוב אנשי הפועל מחיפה ומן העמק. בפגישה זו, שהתקיימה בתל-יוסף, הוחלט כי יש לכנס את המועצה הראשונה של הפועל יחד עם הוועידה הכללית של ההסתדרות, שמועד כינוסה טרם נקבע, ובמקביל יש לקיים שם את חגיגת הספורט שהוחלט

ליגת העמק חדלה, כנראה, מלהתקיים, והדבר ערער את תוקפן של ההחלטות שהתקבלו בפגישה בעפולה, שהרי אגודות הספורט מן העמק היו אחד משני הגורמים שהשתתפו בה.

בעקבות זאת גם תש כוחה של המזכירות הזמנית בחיפה. התוצאה הבולטת של המשבר הייתה נטישת הערים ופניית הפועלים למושבות על מנת לחפש עבודה. האבטלה הייתה, כאמור, זרז לפעילות ספורטיבית בקרב הפועלים. ברחבי הארץ קמו סניפים חדשים שלא היו בהכרח מודעים לקיומו של מרכז זמני בחיפה ולהתפתחויות שחלו טרם הקמתם. מטבע הדברים הם כונו קשר עם מועצות הפועלים במקומותיהם ועם מוסדות ההסתדרות בתל-אביב. זאת לנוכח העובדה שהמושבות הגדולות, כדוגמת פתח-תקווה ורחובות, היו קרובות לתל-אביב יותר מאשר לחיפה, ובתנאי אותם הימים היה קשה לקבוצות הפועל שהוקמו בהן לקיים קשר קבוע עם המרכז בחיפה ששכן במרחק כה גדול.

הפסקת פעילותו של הסניף בתל אביב בתקופה הנדונה תרמה גם היא, כנראה, להיחלשות כוחה של המזכירות הזמנית בחיפה, שכן בין הסניף בתל אביב לבין זה שבחיפה החלו להירקם קשרים, ואנשי תל-אביב החלו להשתלב בהקמת האגודה הארצית. סניף תל-אביב היה עתיד לקום מחדש עם כינוס האספה המייסדת של הפועל. בכל אופן, המזכירות של הפועל חיפה איבדה את מקורות תמיכתה והפכה לנציגתה של חיפה בלבד.

הסכסוך עם ועדת התרבות בחיפה

זמן קצר לאחר הקמת קלוב הפועל בחיפה נוצר, כאמור, קשר בינו לבין מועצת הפועלים. קלוב הפועל היה כפוף למועצה ונתון בתחום אחריותה של ועדת התרבות במועצת פועלי חיפה, על כל המשתמע מכך: כרטיסי החבר של הפועל נשאו את הכותרת "ועדת התרבות", והפעילות של הפועל נכללה בסקירות של ועדה זו. אנשי הפועל לא השלימו עם מרות זו משני טעמים, האחד כלכלי והשני מקצועי.

ועדת התרבות הופקדה על מספר רב של תחומי פעילות (לימוד עברית, ספריות, "הנוער העובד", תזמורות וכו'), והיה ברור כי לפעילות הספורטיבית, שלא עמדה בראש סדר העדיפויות, היה צפוי נתח קטן מן התקציב. זאת ועוד, כפיפות תקציבית לוועדת התרבות הייתה עתידה לאלץ את קלוב הפועל להקצות מהכנסותיו לוועדה זו. ברם, ועדת התרבות הייתה חסרה, להערכתם של אנשי הפועל, את ההבנה הדרושה בענייני ספורט. יש לזכור, כי לאחר הפגישה בעפולה השתנה מעמדו של קלוב הפועל בחיפה: לא עוד קלוב חיפאי של הפועל, אלא מזכירות זמנית של אגודה ארצית. שינוי זה הרחיק את הפועל בחיפה עוד יותר מקבלת מרותה של ועדת התרבות של מועצת הפועלים המקומית.

עד סוף 1925 הייתה מעין הסכמה בשתיקה: להלכה, היה קלוב הפועל כפוף לוועדת התרבות, אך למעשה, היא לא הייתה מעורבת בפעילותו השוטפת ולא היה נציג מטעמה

בייחוד הנוער. עד היום לא היו לנו ידיעות מפורטות על מעשיכם זה ואנו שמחים מאד שנתתם לנו הזדמנות לשמע על טיב פעולתכם. אין ספק שמצדנו נגיש לכם את כל העזרה המוסרית הדרושה וניתן פרסום לעבודתכם בעיתוננו".

למרות היעדר הבטחה לעזרה חומרית המכתב היה מעודד מאוד. בן-גוריון נענה לפנייתו של שרפשטיין לגבי סדר היום וחגיגת הספורט, אך ציין כי אינו יודע עדיין היכן מקום הוועידה ומהו מועדה.

בישיבה של המזכירות הזמנית של ליגת הקבוצות הספורטיבית של הפועלים, הפועל, שהתקיימה כעבור שבועיים בהשתתפות החברים מן העמק, הוחלט על תכנית לחגיגת הספורט. בעקבות זאת ביקש שרפשטיין מן הוועד הפועל סיוע חומרי וכן פרטים על זמן הוועידה ומיקומה. במקביל פרסמה המזכירות ב"דבר" קריאה לכינוס מועצה ארצית של "כל הקבוצות והאגודות הספורטיביות של הפועלים בארץ" וכן "לסדר חגיגה ספורטיבית בעלת תכנית רחבה בכל ענפי הספורט".

האגודות השונות התבקשו "לבוא בהקדם האפשרי בדברים" עם המזכירות הזמנית של הפועל בחיפה. משלא נתקבלה תשובה מן הוועד הפועל בתל-אביב שלח שרפשטיין בתחילת דצמבר מכתב נוסף, וכעבור ימים אחדים באה התשובה הלקונית של הוועד הפועל שטרם נקבע מועד הוועידה הכללית, ו"בנוגע לתקציב בשביל המועצה הארצית נוכל לענות לכם בזמן שנחליט על השאלה הראשונה". הוועידה השלישית של ההסתדרות התכנסה בסופו של דבר רק ביולי 1927, כשנתיים מאוחר יותר. השתתפות הוועידה שמה לאל את מאמצי המזכירות הזמנית בחיפה ליזום כינוסה של מועצה מייסדת כבר בסוף 1925.

דחיקת המזכירות של חיפה בידי ההסתדרות הכללית

המועצה המייסדת של הפועל התקיימה במאי 1926 בתל-אביב. אנשי חיפה לא היו דומיננטיים במועצה ואף נמתחה בה ביקורת עליהם. בחצי השנה שקדמה למועצה (מתחילת דצמבר 1925 ועד מאי 1926) הגבירו המוסדות המרכזיים של ההסתדרות את פעילותם להקמת הסתדרות ארצית של הפועל ונטלו את היוזמה מידיה של המזכירות הזמנית בחיפה. להלן נסקור את הגורמים שהביאו לכך:

שינוי הנסיבות בארץ-ישראל

בסוף 1925 התגלו סממניו הראשונים של משבר כלכלי בארץ ישראל, ונוצרה דינאמיקה חדשה בהיערכות ובפרישה של הפועלים בארץ-ישראל וממילא גם של סניפי הפועל. עפולה הייתה אחת הנפגעות המרכזיות של המשבר הכלכלי. הפועלים עזבו את המקום בהמוניהם, וכל התכניות להפיכתה למרכז עירוני של העמק ירדו לטמיון.

נא להכיר - כך נראו שחקני הפועל חיפה בכדורגל בשנת 1926

יעקב אפטר, ישראל מרמינסקי וכן מיכאל אסף, נציג ועדת התרבות המרכזית. לאחר שאסף הסביר את הבעיה שנוצרה בחיפה, הציג בן-גוריון את עמדתו, וטען כי להפועל יש חשיבות, ועל ההסתדרות לפעול להקמתה של אגודה ארצית. אולם אין חשיבות מהותית לכך שקלוב הפועל יהיה כפוף דווקא לוועדת התרבות, ואם ישנם חברים בוועדת התרבות שמתעניינים בדבר רצוי מאוד שהם יפעלו בעניין זה.

בן-גוריון שחסר רקע ספורטיבי, לא גילה לפתע את חשיבות הספורט. דבריו היו אופייניים לכלל פעילותו בהסתדרות באותם ימים. הוא חתר לריכוז המוסדות השונים של ההסתדרות תחת סמכותו של הוועד הפועל (בתחילת דרכו כמזכיר ההסתדרות התנהלו מוסדות אלה כאחוזות פרטיות של אישים שונים בתוכה). בהתאם למגמה זו החליטה מועצת ההסתדרות במאי 1925 לרכז את מוסדותיה בתל-אביב. הגישה הצנטרליסטית של בן-גוריון חלה גם על תפקידה התרבותי של ההסתדרות כאחראית לחיי החינוך והרוח של העובדים, לרבות חינוכם הגופני. קרוב לוודאי שעמדתו של בן-גוריון בעניין הפועל הושפעה מגורם נוסף. באפריל 1924, בחודש שבו הוקם הקלוב החיפאי, החליטה מועצת ההסתדרות להוציא משורותיה את "פרקציית-הפועלים" הקומוניסטית. עובדה זו לא מנעה מחברי הפרקציה לחדור במסגרות מוסוות שונות להסתדרות, ואף לקיים בתוכה פעילות ארגונית מחתרתית. אגודת ספורט, שבה היה עיקר כוחה של הפרקציה, הנשלטת מחיפה ושאינה מבוקרת על-ידי ההסתדרות ואינה מקבלת את מרות מועצת הפועלים, עלולה להפוך ברבות הימים

בוועד של הפועל.

צבי קלמן, יושב ראש ועדת התרבות של מועצת פועלי חיפה דאז, לא ראה זאת בעין יפה, וקבל על היחסים עם הפועל. לדבריו, היו אלו יחסים "אפלטוניים בלבד", והוא דרש לשתף נציג בעל זכות וטו מטעמו בוועד הפועל. הקשר שיצרו ראשי הפועל בחיפה עם מוסדות ההסתדרות בתל-אביב עורר את התנגדותו של קלמן: הוא לא הסכים שיפעלו על דעת עצמם בשם ההסתדרות וועדת התרבות. אולם אנשי הפועל בחיפה לא נשמעו לו, ואף שלחו מכתב למרכז מכבי בווינה, ללא ידיעתה של ועדת התרבות. מבחינתו של קלמן הגדישו אנשי הפועל בחיפה את הסאה, והוא תבע בזעם כינוס ישיבה עמם "לקביעת היחסים ההדדיים". בפנייה לוועדת התרבות המרכזית בתל-אביב (12 בפברואר 1926) הוא הציג בחריפות את עמדת אנשי חיפה כלפיו, וחזר על דרישתו לנציגות בוועד הפועל. "נתקלתי בהבנה משובשת ובסירוב מוחלט. כיום, אין קשר ביני וביניהם ולא יהיה כל עוד לא יסכימו לדרישתי. כל פעולתו כיום כלפי חוץ נושאת כמובן את אחריות ועדת התרבות... על ועדת התרבות המרכזית לדרוש מהם את זאת בכל תוקף ואף לאיים עליהם כי אחרת ועדת התרבות תוציא אותם מתחת חסותה".

עמדת בן-גוריון

הוועד הפועל של ההסתדרות לא התעלם ממכתבו של קלמן. בעקבות קבלת המכתב התקיימה ב-18 בפברואר 1926 ישיבה של מזכירות הוועד הפועל, ולראשונה בפורום זה נדונה שאלת הפועל. בישיבה השתתפו בן-גוריון,

לבסיס כוח קומוניסטי. אין בידינו אמנם עדות ישירה לכך ששיקול זה השפיע על בן גוריון בשלב זה, אך עדויות מאוחרות יותר מצביעות על חששות מפעילותה של הפרקציה בהפועל.

ברור אפוא כי הדיווח של קלמן לא מצא חן בעיני בן-גוריון, ומזכירות הוועד הפועל קיבלה את העמדה שיש להגביל את גילויי העצמאות של מזכירות הפועל בחיפה ושיש להכפיפה לוועדת התרבות. הוועד הפועל הדגיש כי הוא מייחס חשיבות רבה להקמת אגודת ספורט, שכן לאגודה זו תרומה רבה לבריאותו של העובד, לחינוכו ולהדרכתו למען היישוב כולו. בשל חשיבות זו הבטיח הוועד הפועל לייחד לה תשומת לב רבה. כן הובהר כי יוגבר הפיקוח של הוועד הפועל על הפועל.

אמנם טרם נקבע מי יפקח מטעם הוועד הפועל על הפועל, אך לראשונה הוצגה כאן אופיו של הפיקוח-מינוי של אדם מרכזי כאיש קשר בין הוועד הפועל לבין הפועל. מתכונת זו הייתה עתידה להתמסד.

פרשה זו הייתה שלב חשוב בדחיקת אנשי הפועל חיפה. מוסדות ההסתדרות אימצו את הרעיון של הקמת התאגדות ספורט ארצית, אך לא ראו בעין יפה את היוזמות הלא-מבוקרות של מי שהיה מוכן לממש רעיון זה עד כה. מגמת ריכוז הסמכויות של הוועד הפועל חייבה לנתב את התהליך ולא להשאירו בידי גורמים מקומיים המגלים עמדות עצמאיות.

אם כן, הוועד הפועל של ההסתדרות נטל את היוזמה להקמת ההתאגדות הארצית של הפועל ודחק את היוזמה של חיפה. מלאכת הארגון של מועצת היסוד הוטלה על שניאור צורי, תושב העיר ומורה לחינוך הגופני, שלימים היה פעיל מרכזי של הפועל בחיפה. אספת היסוד של התאגדות הפועל התקיימה ב-15 למאי 1926, ויאיר אהרונים היה הנציג היחיד של הפועל בחיפה. בוועידה הושמעה ביקורת חריפה על התנהלותו של הסניף בחיפה, ומרכז הפועל הוקם לבסוף בתל-אביב – ביטוי למדיניות הריכוזית של ההסתדרות ולדחיקת המזכירות החיפאית, חלוצת היוזמה להקמת התאגדות הפועל.

קטעי עיתונות

רבות נכתב בעיתונים, בחוברות ובספרים אודות ראשית ימי הפועל בארץ. אנסה לספר מה הניא אותי וקבוצת חברים קטנה בחיפה לייסד את הפועל.

בשנת 1923, באה קבוצת "החלוץ" מוינה באנייה "קמפידולין". מרבית חבריה השתייכו לאגודות המכבי בוינה, ובעת שהותם שם, היו עדים להתפתחותה הענפה של ההסתדרות הספורטיבית של הפועלים באוסטריה של אז, א.ס.ק.ו. בבואנו ארצה וביועדנו שבארץ מתחיל להתרכז יישוב

יחקני הכדורגל של הפועל חיפה, לפני המשחק שבו ניצחה הפועל חיפה 1:4 באפריל 1928

של פועלים. היה זה ב- 24 לאפריל 1924, בחדר האוכל של קבוצת "אחוה", שם קיימנו את האספה המייסדת של האגודה. לא היו בינינו ויכוחים רבים על שם האגודה. הוצע על ידי השם הפועל, ולא עלה על דעתו של איש מבין 36 המשתתפים להעלות הצעה אחרת. זה השם שדיבר אל לב כולם. אמנם, לפני ייסוד האגודה, התקיימו באופן רשמי פגישות ותחרויות כדורגל עם קבוצות ספורטיביות של פועלים ממקומות שונים בצפון הארץ, כגון בנהלל כנגד קיבוץ ב' של השומה"צ (משמר העמק) עם כפר הילדים בגבעת המורה, עם קבוצת הגדוד העברי בתל-יוסף ועם קבוצת מכבי נוה שאנן (שהייתה מורכבת רובה מפועלים). פגישות אלה

פועלי צעיר, עלה בדעתנו שרבים מאנשי ה"חלוץ" הינם יוצאי הסתדרויות נוער צופיות, כגון השומר הצעיר "בלאו ווייס" וכד'.

שאיפה זאת התגברה ברדתנו בחוף חיפה, ובבואנו לבית הלינה של ההנהלה הציונית. בתום תקופת הכבישים, בראותנו מאות רבות של פועלים מהלכים בטל, מחפשים אחר עבודה, חשבנו לטוב ויעיל להעלות את רעיונונו זה בפני קבוצות של חברים מקרב הקבוצים והקבוצות ששכנו אז בחיפה ובפרבריה. חברים בקבוצות הבניין "אחוה", "חוצב", "בנאים" א' ו-ב', "חבורת העמק", היו בין הראשונים שהיטו אוזן לדברינו, וקיבלו עליהם ברצון את הרעיון של הקמת אגודה ספורטיבית

יהודה גבאי - בעל פנקס הפועל מס' 1-

קטע מירחון - גורן כידון פברואר 1949

את השחקן יהודה גבאי כולנו מכירים יפה מהופעותיו על במת ה"אוהל", אולם מעטים מאתנו יודעים שהוא אחד מראשוני הוגי רעיון הפועל ומייסדיו. חפשתי אחרי הזדמנות לשוחח עם השחקן על פרק זה בחייו, וכשפגשתי בימים אלה ברחוב, הבעתי לפניו משאלה זו. - ברצון, - ענה לי השחקן באדיבות, - הננו כאן בקרבת ביתי, נעלה ונשוחח.

בארבעים פסיעות קלות הוא עולה על פני שמונים מדרגות לדירתו, הנמצאת באחד מרחובותיו השקטים של צפון-ת"א. "הרגל זה נשאר לי מהתעסקותי בספורט - הוא מעיר בחיוך, - דירתי היא על גג של קומה רביעית, ואין לומר כלל וכלל שזה מכביד עליי..."

יהודה גבאי, בעל מבנה גוף איתן ותנועות גמישות, נתון כולו לענייני תיאטרון. דירתו החמימה מלאה ספרים (הנושאים: תיאטרון, ציור, ספרות ושירה), מסביב - חפצים שונים המעידים על טוב-טעם, וחוט של חן נסוך עליהם; על הקירות - תמונות מצויירות בצבע-שמן ואקורל, ולא בכדי הוא, הן שותפו לדירה ורעייתו היא הציירת גינה ברגר...

- במידה שנכונה השמועה שהגיעה אלי, - פניתי אליו, - הרי בידך, שמור אחד מפנקסי-החבר הראשונים של הפועל?

גבאי העלה על שפתיו חיוך רב משמעות: - אינך טועה. ואם נדייק בדבר, הרי שמור אתי פנקס-חבר מספר ראשון, פשוטו כמשמעו... והוא מוציאו מתוך תיק כרסני, בו שמורות תעודות-מזכרת בעלות ערך, קטעי-עתונות, פנקס-חבר של "אחדות-העבודה" (מספרו הסידורי-23) ועוד ניירות שבהם קשורים זכרונות רבים מימי עלותו עם העלייה השלישית לארץ. לאחר הפצרות מצדי, והבטחה מפורשת לשמור על הפנקס, מוסר השחקן לידי את המסמך היקר הזה.

פנקס-חבר של הפועל חיפה, מספר אחד - בידי. בצדו האחר הכתובת: הסתדרות העובדים העברים הכללית בארץ ישראל, ועדת התרבות, חיפה, קלוב ספורטיבי הפועל עשוי בצורת עגול ("מעשה ידי אם אינני טועה", מספר יגבאי, "הסמל בצורתו

נתנו לנו את הדחיפה והאומץ, שאמנם כדאי ורצוי להקים את הארגון הזה.

ראשית צעדינו, לאחר ייסוד האגודה, היה לקבל אישור וגושפנקא של ההסתדרות לקיומנו. פנינו למזכירות מועצת פועלי חיפה דאז, ליו"ר הח' יוסף ארדשטין, למזכיר דוד כהן ולגזבר אליעזר סובל, ולאחר שיחה קצרה קיבלנו את הסכמתם לפרסם מודעה על הרשמת חברים לאגודה בשם ההסתדרות, והובטח לנו שמועצת פועלי חיפה מצדה, תפנה לוועדת התרבות המרכזית ותציע לה להכניס את ה"יצור" החדש - הפועל - תחת חסותה, אולם מיד בהופעת המודעה הראשונה שלנו על הרשמת חברים נתקלנו בהפרעות מצד ספורטאים פועלים, חברים בהסתדרות, שהיו חברים בסניף המכבי בחיפה. הם איימו שלא תינתן לנו כל דריסת רגל למגרש הספורט של המכבי המקומי, ולא תינתן לנו אפשרות להתחרות עם קבוצות המכבי בארץ בהם נהיה ארגון מבודד ומנותק מהמכבי העולמי. הואיל והיינו מעוניינים להכניס לשורותינו את הספורטאים הפועלים, חברי ההסתדרות משורות המכבי, הסכמנו להצעתם להדפיס על כרטיסי החבר הזמניים שלנו, מתחת לכותרת "ההסתדרות הכללית" ושם הפועל את התוספת: מסונף להסתדרות העולמית "מכבי". דבר זה אפשר לנו לרכוש את טובי הספורטאים לסניף הצעיר של הפועל.

הפרסום הראשון אודות קיומנו ניתן אז על ידי הסופר בן ישי, כתב "הארץ" ו"דואר היום" הירושלמי, שציינו את כותרותיהם על הפועל "קול רע מן הצפון".

הם טענו, כי ההסתדרות הכללית של העובדים באה מחיפה, ההסתדרות הבינלאומית של דואר הרכבת והטלגרף באה מחיפה, וכעת בא הרע השלישי: הוקם הפועל.

יהושע שרפשטיין, "ידיעות הפועל", גיליון מס' 2 - מאי 1964

ברכישת הציוד ובשעת המשחקים היה ממש יוצא מכליו, ומתרוצץ מרוב התרגשות. בשבתות היה נוכח תמיד במשחקים, אך בערבו של היום היה נעלם: נוהג היה להתפלל בציבור, ואץ לבית הכנסת להתפלל מנחה. כעבור שנה להיווסד הפועל נשלחתי מטעם הקלוב החיפאי לירושלים, כציר לאחת הישיבות החשובות של המכבי, שם רצו להשפיע עלינו שנוותר על עצמאותנו ונחזור מסורנו. אולם, תודה לאל, התגברנו. האמנו בעתיד הפועל ודימינו אותו כארגון גדול שיקיף המונים". בחיפה היה גבאי חבר בחוג דרמטי, אחר כך, עם ראשית היווסד ה"אהל" נקרא לתל-אביב לתכלית זו. המשיך בפעולה הספורטיבית, אולם קשה איחודן של שתי השאיפות גם יחד: המשחק על הבמה והמשחק בכדורגל. בימים עברנו - בבנין או במלאכות אחרות - ובערבים למדנו ב"אהל" את תורת המשחק.

אחרי שנה בערך - התחלנו בהצגות וקשה היה להמשיך לעסוק בספורט. בתיאטרון עסקנו בחינוך גופני שהיה בכך משום צורך הבמה. למדנו התעמלות ותורת התנועה והיו לנו מורים מיוחדים לכך. גם עכשיו, בהתאם לצרכי ההצגות, אני שוקד מדי פעם על ענף ספורטיבי חדש: כך התעניינתי בסיוף לצורך הופעתי במחזה של שקספיר "מלך ליר". ובספורט ממש אני מתעניין רק מרחוק: כמבקר מדי פעם בפעם במשחקים חשובים, "בעילום שם", ומתרגש להצלחותיו או אי-הצלחותיו של הפועל. עלינו לסיים את השיחה: ה"אהל" יוצא לגבעת ברנר להצגת "שומרי החומות". אני מודה ליהודה גבאי: נעים לדעת וטוב לספר שביסודו של הפועל הייתה יד לאנשי האמנות הרוח. אנו נפרדים, אני לוחץ את ידו וגבאי אומר: "על הפנקס שמור, והחזר לי אותו אחרי שתצלם". אני מבטיחו זאת ואחזירנו אחרי הכנת הגלופה ממנו ל"גורן כידון".

של עכשיו נקבע לאחר זמן"), בצדו הפנימי של הפנקס מצויין השם: יהודה גבאי, בנאי. הסקציות: כדורגל, התעמלות, שחיה, שחמט. השנה: 1925. בעמוד השלישי של הפנקס - רישום תשלומי מסי חבר ("המס החדשי המינמלי - 2 גרושים מצריים"). בעמוד הרביעי - עיקרי התקנות: (1) מטרת הקלוב - התפתחות גופנית של הפועל והנוער העובד, ע"י התעמלות וספורט, ארגונו לגוש בעל משמעת, סדר ודייקנות. (2) בתור חבר הקלוב אינו יכול להיחשב חבר הנמצא בקלוב אחר. (3) החברים מחוייבים בתרגילים ובמשחקים, וכן להיכנע לפקודות ראש הקבוצה. "לא הגעתי עדיין לגיל של זכרונות", - משיב גבאי לאחת משאלותיי, - כאשר אגיע אזכיר גם אותו פרק בחיי, הקשור ביצירת הפועל. אולם השיחה מתפתחת והזכרונות צפים ועולים.

"אין זו 'חכמה גדולה' להיות ראשון. זהו מקרה או גורל. ואולי נחוצה לכך גם נטייה מסויימת... ואני גאה עליה. עבדתי אז בהנחת היסודות לבניין חברת החשמל בחיפה. שיחקתי כדורגל במכבי, שברובן היו מורכבות מתלמידי ב"ס. ועם כל הרוח הדמוקרטית, ששררה אז ביישוב החיפאי, נוצרו על מגרש המשחקים הבדלי מעמדות, ולאט לאט החלו לדחוק את רגלינו. לא פעם קרה, שאנו, קבוצת הפועלים במכבי, הכרזנו על תחרות, וממש ברגע האחרון - שללו מאתנו את המגרש.... הרגשנו בעליל, שההבדל המעמדי מפריע ל"אידיליה", ולפעמים אפילו בצורה מוחשית ביותר, והתאספנו באחד הימים בשנת 1925, בחדר צדדי שבקלוב "אחדות-העבודה", והחלטנו לייסד קלוב ספורטיבי של פועלים. הייתי אז פעיל בוועדת - התרבות; עד כמה שאני זוכר, נוכחו אז החברים י. שרפשטין, יעקבסון, יורקה (יאיר אהרונ), פישל מכבי, שוכמן ואני. היו, כמדומני עוד חבר או שניים, שברגע זה אני זוכר שמותיהם. באותו ערב החלטנו על הקמת קבוצה ספורטיבית בשם הפועל.

קשה להיזכר בפרטי המשחקים הבודדים, אך מעלה אני במחשבתי את תומכינו: הפועלים עודדו אותנו ורצו בנצחוננו, מצטייר לפניי ידידי אחד, בנאי גבוה ושמן, יליד העיר חלם. הוא היה מתומכינו הלבביים. דאג לנו, עסק